

DOI: 10.46340/eppd.2020.7.5.20

Ihor Myslovskiy

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7122-8086>

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

MEDIA COVERAGE OF LUTSK HOSTAGE CRISIS ON JULY 21, 2020 (BASED ON CONTENT OF UKRAINIAN NEWS TV CHANNELS PRYAMYI AND ZIK) (PART 1)

Ігор Мисловський

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

МЕДІЙНЕ ВИСВІТЛЕННЯ ЗАХОПЛЕННЯ ЗАРУЧНИКІВ У ЛУЦЬКУ 21 ЛИПНЯ 2020 РОКУ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕЛЕКАНАЛІВ “ПРЯМИЙ” І “ZIK”) (ЧАСТИНА 1)

The article analyzes media coverage of Lutsk hostage crisis on July 21, 2020. Having monitored the content of the two most rated Ukrainian news TV channels Prymyi and Zik, the author assesses both the professionalism of journalists in covering terrorism and the willingness of Ukrainian media to play the role of a responsible institution in the national system of social communications. In particular, some specific issues in covering terrorism have been considered, to name a few: premature labeling a perpetrator as a terrorist, maintaining a stereotypical image of a “crazy terrorist”, producing misconceptions and false narratives about terrorism, popularization and exclusive detailed portrayal of a suspected terrorist, retransmission of his messages live (heading for spreading terrorist propaganda through mass communication channels). The article also provides examples of the gross violations of international media standards and codes of ethics by Ukrainian journalists, revealing the unprofessionalism in covering terrorism. The author concludes that Ukrainian media currently not only fail to fulfill the role of “gatekeeper”, but also provide information that may have a destructive impact on Ukrainian society and does not facilitate in managing terrorist attacks effectively.

Keywords: media, terrorism, social communications, journalism, hostage-taking, “Lutsk terrorist”.

Вступ. Терористичний акт у будь-якій країні світу стає не лише суспільним потрясінням, а й фактичною перевіркою спроможностей національної системи соціальних комунікацій. Лише ефективна та злагоджена система суспільної взаємодії може забезпечити якісний рівень кризового менеджменту надзвичайних ситуацій, до яких належить терористичний акт. Йдеться про вирішальну роль кожного залученого соціального інституту та їхню синергію, а не сумарну діяльність окремо. “Правильне повідомлення від правильної особи та у правильний час може зберегти життя” – цей загальноприйнятий принцип кризових комунікацій спрацьовує у тому випадку, коли система соціальних комунікацій злагоджено та професійно реагує на надзвичайні ситуації, опікуючись винятково суспільним благом, а не приватними інтересами. Йдеться про те, що владні та правоохоронні інституції під час терактів повинні миттєво забезпечити журналістів необхідною інформацією, створити та поживити комунікаційні канали, аби медіа як оперативний засіб масової комунікації могли безперешкодно ретранслювати владні меседжі, висвітлювати інцидент без загрози зриву операцій правоохоронців, спростовувати чутки та недостовірну інформацію тощо.

Захоплення заручників у Луцьку 21 липня 2020 року, яке нині розслідують зокрема як терористичний акт, стало перевіркою системи соціальних комунікацій України на її спроможність ефективно долати кризові ситуації. Водночас це продемонструвало рівень готовності кожного з елементів цієї системи професійно виконувати свої обов’язки у надзвичайний час. Таким елементом виступають українські засоби масової інформації, від діяльності яких, без жодних перебільшень,

залежить ефективний менеджмент терористичного акту та його наслідків. Саме журналісти частково відповідальні за те, чи вдасться залякати українське суспільство тероризмом, чи відчуватимуть громадяни аперспективний відчай та безпорадність перед цією загрозою, чи будуть донесені ідеологічні переконання терористів, чи створять медіа додатковий тиск на владні інституції, змушуючи їх прислухатися до вимог зловмисників. Таких “чи” можна нарахувати багато, і журналісти не мають права нехтувати цими принципами та заувагами, зважаючи на потенційний деструктивний вплив непрофесійного медійного висвітлення тероризму на суспільство – від сіяння масової паніки до радикалізації громадян та пожвавлення криміногенної ситуації в країні загалом, зокрема і збільшення терористичної загрози.

Тому **метою** статті є проаналізувати медійне висвітлення захоплення заручників у Луцьку 21 липня 2020 року. Для реалізації поставленої мети були виокремлені наступні **завдання**: (1) проаналізувати ефіри українських телеканалів та окреслити найбільш проблемні питання у висвітленні так званого “луцького теракту”; (2) з’ясувати, чи дотримувалися українські медіа професійних стандартів журналістики та етичних кодексів. Виконання сформульованих завдань передбачає застосування **методів** моніторингу та оцінювання (1), компаративного аналізу (2), а також загальнонаукових методів аналізу, синтезу, аналогії та узагальнення (1, 2).

Джерелами інформації для нашого **моніторингу** стали новинні, інформаційно-аналітичні програми і ток-шоу на телеканалах “Прямий” та “Zik”, які займають перше та друге місця відповідно в рейтингу інформаційних телеканалів України¹. Цей вид телеканалів був обраний у зв’язку зі специфікою ефірного мовлення, оскільки саме інформаційні телеканали мають можливість миттєво змінювати свою сітку і тематичний порядок денний, реагуючи на надзвичайні події. Це корелюється з метою дослідження, яке переважно орієнтоване на аналіз роботи журналістів саме в час терористичного акту – від його початку і до закінчення. Тому моніторинг ефірів цих двох телеканалів відбувався з 11:00 до 22:00 (21 липня 2020 р.), що сумарно складає 22 години моніторингового часу. Моніторинг включав наступні програми і ток-шоу на телеканалі “Прямий”: “Деталі” (ефірний час – 11:10-13:00), “Гаряча тема” (ефірний час – 13:10-14:00), “По факту” (ефірний час – 14:10-17:00), “Ситуація” (ефірний час – 17:10-18:00), “Ехо України” (ефірний час – 18:10-19:45), “Прямий ефір” (ефірний час – 20:00-22:00) та новинні випуски в ефірних проміжках між програмами. Моніторинг включав наступні програми і ток-шоу на телеканалі “Zik”: “Чудова четвірка” (ефірний час – 11:10-13:00, 14:10-15:00, 16:10-17:00), “13 о 13” (ефірний час – 13:00-14:00), “15 о 15” (ефірний час – 15:00-16:00), “17 о 17” (ефірний час – 17:00-18:00), “HARD з Влащенко” (ефірний час – 18:00-19:00), “19 о 19” (ефірний час – 19:00-22:00) та новинні випуски в ефірних проміжках між програмами. Водночас додатковий моніторинг охоплював контент інших засобів масової інформації, який за потребою доповнював емпіричну базу дослідження.

Теоретичне підґрунтя для проведення цього дослідження заклали праці академіків-терорологів А. Шміда, Е. Баккера, Дж. П’яцци, Л. Річардсона, Ф. Фуреді, А. Крюгера, В. Антипенка, О. Богданова, В. Глушкова, В. Смелянова та інших. Роль ЗМІ у висвітленні терористичних актів досліджували В. Циганов, Г. Почепцов, Т. Єрохіна, О. Свентицька, О. Зернецька, Г. Вейманн, П. Вілкінсон, Б. Накос. Соціокомунікаційний підхід дослідження, розуміння комунікаційного процесу і технологій, комунікативного впливу на аудиторію, теорії та практики журналістської діяльності сформовані роботами таких вчених, як В. Різун, В. Іванов, А. Москаленко, В. Здоровега, В. Корнєєв, Т. Приступенко та ін. Також важливими та найбільш тематично наближеними дослідженнями стали попередні роботи автора цієї статті, зокрема про ризики та наслідки непрофесійного медіависвітлення тероризму і страхогенерувальний потенціал новин², детермінанти стереотипізації феномену тероризму в українському журналістському середовищі³ і освітню обумовленість такої стереотипізації⁴.

¹ Данькова, Н. (2020). Детектор телерейтингів: червнева гра з прем’єрами та повторами. *Детектор медіа*. <<https://detector.media/rinok/article/178920/2020-07-20-detektor-teleiteingiv-chervneva-gra-z-premerami-ta-povtorami>> (2020, липень, 26).

² Мисловський, І.В. (2017). Ризики та наслідки непрофесійної діяльності журналістів у висвітленні теми тероризму. Страхогенерувальний потенціал новин. *Медіаконтент: види, форми подачі та особливості сприйняття*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (4 квітня 2017 р., м. Київ), 1, 243-247.

³ Myslovskiy, I.V. (2020). Determinants of stereotyping of the terrorism among journalists. *Evropský politický a právní diskurz*, 7, 2, 280-291. <doi: <http://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.2.38>>.

⁴ Myslovskiy, I.V. (2020). Addressing terrorism perspectives in journalist education. From acknowledging the gaps

Захоплення заручників у Луцьку

Відразу хочемо зауважити, що висвітлювати надзвичайні події інформаційним телеканалом найскладніше, оскільки робота в режимі безперервного прямого ефіру потребує від працівників професійності за критичних умов: журналісти і редактори мають правильно відібрати інформацію та знайти прийнятну форму для її подачі, аби не зашкодити жодній зі сторін; ведучі програм повинні не піддаватися емоціям, критично оцінювати ситуацію та продемонструвати свою ерудицію, оскільки до теми надзвичайної ситуації вони можуть бути неготовими; випусковим та шеф-редакторам необхідно миттєво спланувати ефір, гостей та експертів, водночас контролюючи ефірний контент щодо можливих професійних порушень тощо. Всі ці непрості завдання потрібно виконувати у надзвичайно короткі терміни, тому варто визнати, що ризик помилки за таких умов чи не найвищий.

Про захоплення заручників на Театральному майдані у Луцьку моніторингові телеканали повідомили об 11:15 (“Прямий”) та об 11:21 (“Zik”), хоча зловмисник, як з’ясувалося згодом, вчинив свої неправомірні дії о 9:25. Цікаво, що протягом першої години ведучі програм “Деталі” на “Прямому” та “Чудова четвірка” на телеканалі “Zik” чи не найнейтральніше висвітлювали події в Луцьку: інцидент назвали захопленням заручників, а виконавця – найчастіше зловмисником. Проте з розвитком подій, появою нової інформації, залученням більшої кількості учасників ефіру та розгортанням дискусії між ведучими журналістська діяльність у висвітленні інциденту ставала все менш професійною, а кількість помилок та їхній потенційний деструктивний вплив збільшувалися.

Фальстарт: зловмисник – “терорист”

Редакційні настанови британського мовника “BBC” у розділі про терор декларують наступне: “Довіра до нас страждає внаслідок недбалого використання слів, що містять емоційні та оцінкові судження. Саме по собі слово “терорист” може стати перепоною, а не засобом для розуміння. Нам слід намагатися уникати використання цього терміна без посилань. Ми повинні дати змогу характеризувати іншим людям, у той час як ми повідомляємо факти так, як нам про них відомо”¹. Однак наші результати моніторингу засвідчили, що українські журналісти почали безпідставно називати луцького правопорушника “терористом” вже протягом першої години після того, як у медіа стало відомо про інцидент. Управління Служби безпеки України у Волинській області повідомило про розпочате кримінальне провадження за ч. 1 ст. 258 (Терористичний акт) Кримінального кодексу України лише о 18:18, опублікувавши відповідну інформацію на своїй офіційній сторінці у фейсбуці.

Проте ведуча програми “Деталі” на телеканалі “Прямий” вже о 12:33 вперше назвала зловмисника “терористом”. При цьому, варто зауважити, на той момент ще не були зрозумілі бодай якісь вимоги правопорушника, а речниця місцевої поліції повідомила в ефірі цієї ж програми, що нині провадження відкрите за ч. 2 ст. 147 Кримінального кодексу України (Захоплення заручників), що не стосується тероризму². Далі у програмі “Деталі” ведучі ще кілька разів називали зловмисника “терористом”, хоча подекуди пом’якшуючи цей безпідставно навішаний ярлик словами “так званий”, що не служить виправданням, оскільки завчасно вводить наратив тероризму.

На телеканалі “Zik” луцького порушника назвали “терористом” вже після тринадцяти хвилин після новини про сам інцидент. Об 11:34 один із ведучих програми “Чудова четвірка”, говорячи про безпекову ситуацію у Луцьку та заявлені мінування, зробив наступне припущення: “Можливо, терорист блефує”. А вже через 6 хвилин глядачі телеканалу могли бачити непідтверджену фотографію ймовірного зловмисника з надписом (титром на екрані) – “Ймовірний терорист, що захопив автобус у Луцьку”, однак згодом в титрі скорегували “терориста” на зловмисника. Один з ведучих цієї програми також назвав порушника “ймовірним терористом”, додаючи, що “не побоїться саме цього слова”, проте чітких роз’яснень, чому інцидент може бути пов’язаний з тероризмом, не було (згадували лише про бажання зловмисника прославитися, що частково корелюється з такою характеристикою тероризму, як публічність).

Чи не першою вагомою підставою для зміни статусу луцького зловмисника на “підозрюваного у тероризмі” на телеканалі “Zik” можна вважати інтерв’ю заступника міністра внутрішніх справ

in education to successfully plugging them. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences, VIII(39), I.: 231, 48-53.* <doi: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-231VIII39-11>>.

¹ *Редакційні настанови Би-Би-Сі.* <https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Zhurnalistika/Redakciyni_nastanovi_BBC.pdf> (2020, липень, 28).

² *Кримінальний кодекс України 2001* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України.* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (2020, липень, 29).

України Антона Геращенко, який долучився до ефіру о 12:45. Він повідомив, що попередня кваліфікація злочину – це, “звісно, стаття тероризм”.

У програмі “Гаряча тема” на “Прямому” один із залучених до ефіру політиків луцького зловмисника назвав “терористом”, а потім додав, що “тут не йдеться про політику, а справи маємо з психічними проблемами”. Проте такі заяви лише вводять в оману телеглядачів, оскільки спотворюють явище тероризму. Німецький тероролог А. Шмід, який проаналізував більше сотні дефініцій “тероризму”, наполягає на тому, що цей феномен завжди має у собі політичний контекст, що й відрізняє його від інших видів злочинів¹.

Якщо ж відібрати цей контекст, як зауважує правник Дж. Сеймовський, “існує крадіжка, вбивство, підпал, викрадення, і тероризм, з точки зору юриста, це тавтологія”². Результати перших годин моніторингу, коли ще сам інцидент та вимоги зловмисника були незрозумілі, засвідчили, що ведучі не бачать різниці й часто ототожнюють злочини “Захоплення заручників” і “Терористичний акт”, а тому хибно сприймають явище тероризму. На нашу думку, деякі з працівників обох телеканалів мають стереотипне уявлення про тероризм, сформоване частково голлівудськими фільмами: на “Прямому” журналістка розповідала, що “американські блокбастери раптово ожили на вулицях українських міст”; ведучий ток-шоу “Ехо України” заявив, що українські правоохоронні органи мали б працювати, “як в американських фільмах”; ведуча програми “По факту”, згадуючи фільми, сказала, що терористи зазвичай вимагають гроші й літаки, що є нарративом Голлівуду та не завжди відповідає дійсності.

Проте більш грубим порушенням українських журналістів можна вважати вживання слів “терорист” і “злочинець” з ім’ям підозрюваного у тероризмі Максимом Кривошем. Кодекс етики українського журналіста вимагає: “Висвітлення судових процесів має бути неупередженим щодо звинувачених. Журналіст не може називати людину злочинцем до відповідного рішення суду”³. Також на презумпції невинуватості наголошують усі міжнародні стандарти журналістики та резолюції. Працівники ЗМІ повинні уникати власних суджень у висвітленні інформації про вчинення правопорушення, не оголошуючи “вироки” замість суду. Медіаюрист Роман Головенко вважає, що луцького зловмисника не можна називати “терористом”, навіть коли події тривали вже довгий час: “У той період, поки він ще утримував автобус, цей термін щодо нього був проблематичним: це могла виявитися інша людина; його можуть визнати неосудним; термін “терорист” може розглядатися як випередження судового рішення з нагнітанням суспільних настроїв проти людини”⁴. Водночас правник рекомендує журналістам вживати до луцького порушника термін “ймовірний захоплювач автобуса або заручників”, оскільки слідство триває й існує можливість перекваліфікації інциденту з “терористичного акту” на щось інше.

Моніторинг ефірів телеканалів “Прямий” і “Zik” показав, що журналісти та ведучі всіх програм порушували право Максима Кривоша на презумпцію невинуватості, завчасно називаючи його “злочинцем” і “терористом”. Це грубе порушення простежувалося зокрема й у випусках новин обох телеканалів, де інформаційні повідомлення мали б проходити попередню редактуру принаймні кількох медіапрацівників (журналіста, регіонального, літературного та випускового редакторів, ведучого). Однак ця проблема стосується всього українського телебачення: за результатами моніторингу вечірніх праймових новин восьми топових телеканалів, Максима Кривоша за тиждень (20-25 липня 2020 р.) назвали “терористом” 191 раз⁵.

Взірцевим прикладом для українських журналістів можуть слугувати їхні західні колеги, які у своїй лексиці не використовували слово “терорист”. Переглянувши матеріали “Telegraph”, “New York Times”, “Washington Post”, “Reuters”, “BBC”, “Associated Press”, ми встановили, що працівники

¹ Schmid, A. (2004). *Terrorism: The Definitional Problem*. Cleveland: Case Western Reserve School of Law.

² Jenkins, B. (1975). *International Terrorism: A New Mode of Conflict*. Carlton, D., Schaerf, C. (eds.). *International Terrorism and World Security*. London: Croom Helm.

³ Кодекс етики українського журналіста. *Офіційний сайт Комісії журналістської етики*. <<http://www.cje.org.ua/ua/code>> (2020, липень, 29).

⁴ Красовська, З. (2020). Прямий ефір замість суду. Моніторинг теленовин 20-25 липня 2020 року. *Детектор медіа*. <<https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/179234/2020-07-31-pryamii-efir-zamist-sudu-monitoring-telenovin-2025-lipnya-2020-roku>> (2020, липень, 30).

⁵ Красовська, З. (2020). Прямий ефір замість суду. Моніторинг теленовин 20-25 липня 2020 року. *Детектор медіа*. <<https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/179234/2020-07-31-pryamii-efir-zamist-sudu-monitoring-telenovin-2025-lipnya-2020-roku>> (2020, липень, 30).

цих ЗМІ найчастіше називали луцького зловмисника “озброєним чоловіком”, “чоловіком зі зброєю та вибухівкою”, “підозрюваним у злочині”, “захопником заручників”, а також “неврівноваженим” чоловіком” (an ‘unstable’ man), цитуючи міністра внутрішніх справ України Арсена Авакова та самостійно не даючи жодних оцінок.

(Не)божевільний “терорист”

Вперше про психічні розлади луцького зловмисника та його пряме чи опосередковане порівняння з божевільною людиною глядачі могли почути вже з початку висвітлення інциденту: в ефірі телеканалу “Прямий” така думка прозвучала через 8 хвилин після новини про захоплення заручників, а на телеканалі “Zik” – через 16 хвилин. На той момент жодних для цього підстав, доказів, інформації та повідомлень не було, тому такі судження журналістів ми можемо вважати їхнім особистим сприйняттям злочинності та феномену тероризму зокрема.

Академіки-терорологи, як бачимо не дарма, давно говорять про те, що медіа сформували хибний портрет “божевільного терориста”. У своєму есе “Психологія тероризму” К. Макколі розповідає, що “є така поширена думка, що з терористами має бути щось не так. Терористи повинні бути божевільними, суїцидальними або ж психопатами без моралі чи почуттів до інших. Тридцять років тому цю гіпотезу серйозно взяли на озброєння, але тридцять років досліджень лише підтверджували, що психопатологію та розлад особистості у терористів можна зустріти з такою ж імовірністю, як і в не-терористів з таким же бекграундом”¹.

Ярлик “божевільного” стає зручним та оперативним поясненням тих суспільних процесів, які виходять за межі встановленої більшістю “норми”. Звісно, захоплення заручників є девіантною поведінкою, проте яка не має безпідставно та раз у раз пояснюватися психічними відхиленнями. Це свідчить лише про спрощення журналістами дійсності (відтак, глядачу культивується така ж культура симпліфікації, що стає бар’єром для формування критичного мислення) та їхню нездатність оперативно провести глибинний аналіз. Відомий професор психології А. Кругланські, провівши тисячі інтерв’ю з терористами, підсумував, що терорист – це психологічно та психічно нормальна людина, яка перебуває в особливих умовах та отримує своєрідну спонукальну мотивацію². Тому ми наполягаємо, що без доказової бази журналісти не повинні в ефірі телеканалів робити оцінки щодо психічного стану зловмисника.

Однак, варто зауважити, луцький інцидент є винятковим у цьому питанні, оскільки телеграм-канал Департаменту кримінального розшуку Національної поліції України о 12:13 опублікував повідомлення, в якому йшлося, що “терорист знаходився на психіатричному лікуванні” (зазначимо, що журналісти моніторингових телеканалів порушника назвали “божевільним” ще до публікування цього повідомлення). Цю інформацію швидко підхопили медійники, а згодом нею почали оперувати експерти і політики, хоча правоохоронці цю інформацію не підтверджували. Лише після першого брифінгу близько 16:30 міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков спростував дані журналістів, назвавши недостовірною інформацію про те, що луцький зловмисник перебував на обліку в психіатричній лікарні.

Проте наратив “психічно хворого” луцького зловмисника продовжився й у вечірніх ток-шоу на обох телеканалах. Озвучивши спростування факту лікування порушника у психіатричній лікарні, ведучий ток-шоу “Ехо України” все ж висловив власні припущення: “У мене є така теорія, що оці всі люди – психічно хворі. Вони ніби нормальні, а потім щось “клацає”. Далі у цій же програмі журналістка зачитує соціальні мережі, де користувачі називають зловмисника “хворою людиною”, “божевільним” та “шизофреніком, який надивився телевізора”. Під час ток-шоу “Прямий ефір” ведуча знову заявляє, що порушник перебував “на обліку у психдиспансері” (хоча на початку програми ведучі самі ж спростували цю інформацію), а експерти давали узагальнені не цілком правдиві характеристики: “терористи – це психічно хворі люди”, “він – людина абсолютно неадекватна, і складно прорахувати його дії”.

На телеканалі “Zik” психічний портрет зловмисника складали, окрім психологів, і журналісти, і політичні експерти. У стверджувальній формі вони заявляли про психічні розлади і відхилення, а один з експертів переконував у наступному: “Очевидно, що він [порушник] не зовсім знаходиться

¹ McCauley, C. The psychology of terrorism. A social science research council essay forum “10 years after september 11” <<http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism>> (2020, серпень, 03).

² Kruglanski, A., Orehek, E. (2011). The role of the quest for personal significance in motivating terrorism. *The Sydney Symposium of Social Psychology: Vol. 13. The psychology of social conflict and aggression*, 153-164.

у притомному і адекватному стані. Як наслідок, у випадку таких суб'єктів шукати в них рацію чи звивати до емоцій не зовсім доречно”.

Проте, на наше переконання, такий підхід (ототожнення терориста з божевільною людиною) обмежує як інструментарій, так і функціональний потенціал подальших дискусій в медіа. Аналіз діяльності зловмисників у межах раціональної теорії насправді дозволяє не лише позбутися стереотипного портрета “божевільного терориста”, а й допомагає зрозуміти ціль і стратегію порушника, а відтак наближує до спроможності прогнозувати дії терористів та пояснювати їх з позиції логіки і раціонального зерна (висувати версії, гіпотези і теорії). На противагу раціональному підходу, образ “божевільного терориста” призводить лише до почуття безпорадності та фатуму, а дискусії в медіа робить менш предметними.

Також зауважуємо, що працівники ЗМІ не можуть ототожнювати і мають чітко розмежовувати дискусії про можливі психологічні проблеми порушників від психопатології. Ведучі програм телеканалів “Прямий” і “Zik” допускали помилки, вживаючи в синонімічному значенні слова “психологічний” і “психічний”. Водночас ми наполягаємо, що припущення щодо психічного стану зловмисника можуть робити винятково фахові експерти, а заявляти про психічні відхилення порушника можна лише після відповідної експертизи.

Піар “терориста” та ексклюзивна портретистика

Особливістю інформаційних телеканалів, безперечно, можна назвати швидкість у подачі матеріалів, однак варто водночас визнавати, що від цього дуже часто страждає якість. І йдеться не лише про якісну складову контенту, але й загалом про журналістику, яка втрачає свої функції, нехтує принципами та перетворюється із суспільної сервісної діяльності у комерційний проект. Останнє спричиняє щоденну боротьбу за рейтинги, які телеканал може за досить короткий період часу (хоча і ненадовго) підняти за допомогою ексклюзивного матеріалу. І варто зауважити, що найбільше ексклюзивної інформації з'являється в момент надзвичайної ситуації та екстраординарної події, якою, без сумніву, є захоплення заручників у Луцьку.

У такий момент як ніколи актуалізується теорія “гейткіпера” (або “брамника”, або “воротаря”), яка в межах соціальних комунікацій передбачає якісний відбір та відфільтрування інформації перед її подачею аудиторії. Тероризм як небезпечний та деструктивний для суспільства феномен потребує від журналістів максимальної обережності та причинно-наслідкового осмислення продукowanego контенту. Кожний поданий факт повинен обґрунтовуватися суспільною значущістю, одночасно не допускаючи пропаганди тероризму, популяризації зловмисників, порушень прав інших людей, правового поля і етичних кодексів.

Під час моніторингу обраних телеканалів ми зафіксували масові порушення усього вищезгаданого. Найбільш непрофесійними виявилися редакція та ведучі телеканалу “Zik”, які від початку інциденту в Луцьку розпочали, без перебільшень, розлогу піар-кампанію для зловмисника. За перші півгодини ефірного часу (11:21-11:55) у програмі “Чудова четвірка” ведучі зробили наступні дії: показали фотографію Максима Плохого із соцмережі “Вконтакте” (тоді ще особа зловмисника не була встановлена, і в разі помилки журналістів це могло б призвести до грубих порушень прав людини); на велику плазму вивели сторінку ймовірного зловмисника у твіттері (усі його дописи можна було прочитати глядачам з екрана, а тому йдеться про передачу його пропагандистських повідомлень без рецензування та цензурування з боку медіа); показали фотографію ймовірного зловмисника зі зброєю (використання страховгенерувального контенту без нагальної причини); у прямому ефірі шукали будь-яку інформацію про порушника в інтернеті: “вже багато інформації щодо його особистості, зокрема і книжок, які саме він читає, що він пише” (сумнівна доцільність зазначеної інформації, яка з великою ймовірністю призведе до подальшої пропаганди вимог і поглядів зловмисника); повторно показали соцмережі ймовірного захопника, де на чорному тлі написана назва книги “Філософія злочинця” (відбувається активна популяризація соцмереж та книги зловмисника – і відповідно пропаганда його поглядів); вказали основні ідеї книги “Філософія злочинця”, її ціну та зачитали без жодного цензурування уривки, зокрема і про те, як над автором у в'язниці знущалися правоохоронці (знову популяризація книги та поглядів порушника, дискредитація правоохоронних органів та у подальшому можлива часткова легітимізація його намірів через тиск системи влади); у прямому ефірі відстежували кількість підписників у Максима Плохого: “з кожною секундою у нього росте кількість читачів” (популяризація та гіперболізація, що може заохотити глядачів до самостійної взаємодії із соцмережами підозрюваного з ризиками подальшої радикалізації чи сіяння паніки).

Ведучі телеканалу “Zik” найбільше зосереджували увагу на книзі “Філософія злочинця. Апологія свободи. Антисистема” за авторства Максима Плохого. Під час ток-шоу “13 о 13” ведучий розповів, що книга розміщена в інтернеті, повідомив про її тираж, кількість сторінок, ціну та видавництво. Один з ведучих “Чудової четвірки” знову цитував уривки книги, зокрема що “себе можна пізнати лише у злочині і що люди вмирають, так себе і не пізнавши”. Така, очевидно, надмірна та невиправдана суспільним інтересом увага до цієї книги пропагує ідеї підозрюваного у тероризмі, популяризує його доктрину, а також може заохотити радикально налаштованих проти системи людей до дій. Оскільки значущість (доцільність) такого обсягу інформації про книгу викликає сумнів, а сама інформація є потенційно суспільно деструктивною, зважаючи на вищенаведені ризики, можна вважати, що вона була подана редакцією як ексклюзивна для задоволення приватних інтересів телеканалу (рейтингів).

Масштаби популяризації книги луцького зловмисника на телеканалі “Прямий” були значно меншими. Ведучі програм згадували “Філософію злочинця”, проте лише в загальних рисах розповідали про ідеї публікації та не вдавалися до прямого цитування. У програмі “Ехо України” щодо книги підозрюваного прозвучав професійний коментар юриста-кримінолога: “Він написав книгу, я сьогодні читала її. Це теж продовження цього комплексу: він бачить себе месією, героєм і навіть виправдовує та знаходить героїчні пояснення, чому став на злочинний шлях. Більше того, я би не радила цитувати цю книгу, тому що, на мій професійний погляд, це більше вигадка, ніж правда”. Таке коментування можна назвати взірцевим у висвітленні тероризму, оскільки воно одночасно побіжно інформує аудиторію про світосприйняття підозрюваного та вказує на неприйнятність такої доктрини.

Проте чи не найбільша популяризація луцького порушника на “Прямому” відбулася у програмі “Гаряча тема”, оскільки ведуча постійно зверталася до соцмереж Максима Плохого. Вона перерахувала, що він має сторінки у фейсбуці, вконтакте і твіттері, а представницю правоохоронних органів запитувала, за якими соцмережами глядачам потрібно стежити (повністю недоречне та непрофесійне питання з огляду на підозру терористичного акту). У поліції відповіли, що соцмережі не будуть уточнювати, оскільки і так багато інформації розповсюджують ЗМІ, однак ведуча далі в програмі робить недостовірну заяву: “Зазначили у поліції Луцька, що треба слідкувати за його соцмережами, тому що саме там він свої умови напише”. Також під час підсумкового опису ймовірного злочинця ведуча повідомила, що нині “справжнє ім’я зловмисника не розголошується”, хоча до цього двічі згадувала особу порушника.

Ми також повністю поділяємо думку гості ток-шоу “19 о 19” (“Zik”), яка вказала на ще одну значну проблему медіа у висвітленні тероризму та інших злочинних інцидентів – це складання деталізованого портрета зловмисника в пошуках будь-якої особистої інформації, що у момент злочину стає ексклюзивом і сенсацією. Експертка заявила наступне: “У ЗМІ показується і розбирається про зловмисника все від народження, навіть де він вчився. Цей терорист досягнув своєї мети. Даруйте, але те, що відбувається в інформаційному просторі держави впродовж сьогоднішнього дня, є ніщо іншим, як певна популяризація цієї людини”.

Звісно, журналісти можуть апелювати і до ст. 6 Кодексу журналістської етики України (повага до права громадськості на повну інформацію), і до резолюцій Ради Європи та ЮНЕСКО (тероризм не може підривати свободу інформації та безперешкодну журналістську діяльність), однак всюди йдеться про поширення винятково суспільно значущої й точної інформації, доцільності опублікованого контенту та його можливого впливу на аудиторію і зловмисника. Інакше це можна розглядати як популяризацію порушника заради підвищення рейтингів телеканалу.

Наприклад, ведучі “Чудової четвірки” на телеканалі “Zik” склали наступний сімейний портрет луцького зловмисника: “За даними телеграм-каналу “Политика страны”, у чоловіка є син 2005 року народження, тобто йому зараз 15, а про його дружину відомо те, що вона – не українка. До речі, 2005 рік – це рік народження сина і це рік, коли він [луцький порушник] вдруге був судимий. Батько луцького терориста Кривоша – в минулому відомий вчений. Кривошей Степан Максимович був одним з винахідників способу виготовлення колектора електричної машини і методу загартування кільцеподібних деталей. Зараз він працює у місцевому університеті. До речі, з відкритих джерел за місцем реєстрації Максима живе ще кілька людей – це його брат Богдан і також батько. Раніше там проживала його мати – Кривошей Надія Денисівна, однак вона загинула в ДТП. Через чотири місяці в листопаді після загибелі матері Максим Кривошей подав заявку на реєстрацію торгової марки “Я можу”... Крім того, на сайті пошуку роботи ми знайшли інформацію про те, що його брат має інвалідність”. Тепер питання: що з цього є предметом громадського інтересу, тобто суспільно

значущою інформацією? Нагадуємо, що це біографія не представника влади чи героя України, а підозрюваного у тероризмі.

Водночас ведучі телеканалу “Zik” таким детальним портретом порушили відразу кілька статей Кодексу журналістської етики України. Зокрема ст. 18 передбачає, що “журналіст та редактор повинні мати обґрунтовані підстави для висвітлення приватного життя неповнолітньої особи” (поширювана інформація не повинна вказувати на родинні чи інші стосунки між підозрюваним і дитиною), а ст. 3 вимагає поваги до приватного життя людини з боку журналістів (журналіст не повинен розголошувати інформацію про посадове становище, національність, релігійні переконання, родинні та навіть дружні стосунки підозрюваних, якщо така інформація не має відношення до кримінальної справи).

Ми не знаходимо жодних пояснень та виправдань в етичних межах професійної журналістської діяльності для поширення такої інформації. Ця біографія не лише відкрито популяризує зловмисника (для терористів це особливо важливо, оскільки допомагає знайти та радикалізувати інших людей, схильних до незаконної діяльності під впливом певних ідей), а й завдає моральної (зокрема репутаційної) шкоди та посягає на приватне життя його дитини (навіщує ярлик дитини “захопника заручників”, що у подальшому може вплинути на її психологічний стан, соціальний розвиток тощо), дружини (може спричинити незручності для жінки, яка вже не живе з луцьким порушником), батька (може вплинути на авторитет як викладача, науковця; журналісти без відома повідомляють про місце проживання і роботи), брата (на всю країну без жодної причини оголошують про інвалідність чоловіка, а також повідомляють про його місце проживання).

З меншим розмахом склали портрет луцького зловмисника на телеканалі “Прямий”. Ведуча “Тарячої теми” намагалася пов’язати порушника з релігією, заявляючи, що “з релігією у нього своя історія, він має багато постів на релігійну тематику” і “навчався в духовній семінарії”. Проте такі припущення не були надалі підтверджені, а порушник у своїй книзі швидше описував духовний світ злочинця і напругу не пов’язував свою діяльність з релігією.

За так звану ексклюзивну портретистику луцького зловмисника взяли майже всі українські телеканали. Медіакритик Я. Зубченко, провівши моніторинг новин про “луцького терориста”, зробив такий висновок: “В деяких українських ЗМІ за роки жовтої журналістики вже просто виробився якийсь хворобливий алгоритм дій. Ким би не був “герой дня” – жертвою чи злочинцем – кореспонденти їдуть до його сусідів і починають моніторити фотографії родичів”¹. Наприклад, ведучі телеканалу “NewsOne” від сусідки зокрема дізналися, що Кривош – “наглий, але боягуз”, “гарно водить машину”, “якусь дурку курить і кальян, які нюхає увесь під’їзд”². Журналісти “ТСН” зробили із луцького порушника палкого та чуйного зоозахисника, який “привозив тварин на стерилізацію та повпливав свого часу, аби у Дубно не травили собак”³. Також героєм цього сюжету став юнак – прихильник книжки Кривоша, – який розповів, що мав “позитивні враження” від твору та заявив, що “якщо жити чисто думкою, світоглядом автора, то сісти у тюрму – то це не є проблемою”. У такому матеріалі телеканалу “1+1” ми вбачаємо популяризацію книги ймовірного терориста та відповідно опосередковану нормалізацію його ідей.

Кореспондент телеканалу “Zik” розповідав, що двері йому дружина і син Кривоша не відчинили, проте він “чув гавкіт маленької собачки” за дверима⁴. Також він поспілкувався із сусідкою луцького захопника, яка переконувала, що Кривош заради собак був ладен на все, дуже любив тварин і мріяв створити для них притулок. Однак далі кореспондент робить досить несподіване припущення, що злочинні дії Кривоша можуть бути пов’язаними з його піврічним вегетаріанством: “Судячи з усього, він припинив прийом м’яса і білків у їжу, і ймовірно, що це так само вплинуло на ті події, які розгорнулися у Луцьку”. За відсутності будь-якої причинно-наслідкової аргументації такі домисли журналіста є неприпустимими. Проте ведучі-колеги кореспондента у прямому ж ефірі

¹ Зубченко, Я. (2020). Бабусині казки. Як журналісти “копали” інформацію на “луцького терориста”. *Детектор медіа*. <<https://detector.media/kritika/article/179100/2020-07-25-babusini-kazki-yak-zhurnalisti-kopali-informatsiyu-na-lutskego-terorista>> (2020, серпень, 07).

² Вячеслав Пиховшек на NewsOne (21.07.20). *YouTube-канал телеканалу “NewsOne”*. <<https://www.youtube.com/watch?v=LzjG-xK6ptg>> (2020, серпень, 07).

³ Любив тварин та бив дружину: сусіди розповіли про спосіб життя луцького терориста. *YouTube-канал програми новин “ТСН”*. <<https://www.youtube.com/watch?v=27iRjZ5YAdU>> (2020, серпень, 07).

⁴ Останнім часом Максим став нервовим та відрозливим до людей, – сусіди луцького зловмисника. *YouTube-канал телеканалу “Zik”*. <<https://www.youtube.com/watch?v=vxBdNvE4QG0&feature=youtu.be&t=173>> (2020, серпень, 08).

похвалили його та подякували за велику кількість “корисної інформації”, хоча, на наш погляд, її користь має сумнівний характер. Водночас один із ведучих замість того, аби наголосити глядачам на суб’єктивності джерел інформації, якими є сусіди і знайомі, навпаки підтвердив їхню достовірність, дискредитуючи офіційні канали комунікації: “Хто-хто, а сусіди явно іноді знають більше, ніж поліція, особливо пенсійного віку і “бабульки””.

Знову ж таки ми фіксуємо втрату ролі журналіста як “гейткіпера”, який би мав критично ставитися до відбору суспільно значущої інформації, а не гнатися за будь-яким фактом, називаючи його “ексклюзивом”. До прикладу, в новинах “ТСН” на телеканалі “1+1” ведуча протягом усієї програми обіцяла глядачам ексклюзив, яким в кінці випуску стала розмова з дружиною ймовірного луцького захопника заручників¹. Однак увесь ексклюзив полягав у тому, що жінка телефоном відповіла, що не буде спілкуватися з журналістами, які наполегливо кілька разів просили її розказати бодай щось. Зауважимо, що до такого спекулятивного ексклюзиву негативно поставилися і самі глядачі: у коментарях на YouTube скаржилися, що матеріал зроблений з “нічого”, а відео набрало чимало “дислайків”.

Під час висвітлення терактів чи інцидентів із захопленням заручників критично важливо, щоб телеканали не стали трибуною та піарниками для зловмисника, що продемонстрували українські ЗМІ. Серед академічної спільноти та практиків у сфері контртероризму високої похвали здобув підхід новозеландської влади та медіа до менеджменту теракту в Крайстчерчі, що стався у травні 2019 р. Прем’єр-міністр Нової Зеландії Джасінда Ардерн задала тон і стандарти для ЗМІ, попросивши їх сконцентруватися на жертвах, не даючи жодної інформації про самого терориста. Журналісти навіть відмовилися називати ім’я стрільця та не показували його обличчя, щоб часом не зробити з нього “героя” своїх новин². Також журналісти відмовилися публікувати уривки політичного маніфесту терориста, не поширювали його біографічну інформацію (крім такої, що стосується безпосередньо нападу), а також продукували матеріали, які заспокоюють антимигрантські та антиісламські настрої серед населення, що, на наш погляд, є взірцевою медійною політикою за таких умов. Це вказує на соціальну відповідальність журналістики як інституту, чого не скажеш про роботу українських медіа у досліджуваний нами проміжок часу.

Увага, “терорист” в ефірі!

Академіки-терорологи вважають, що терористи не так зацікавлені в жертвах своїх злочинів, як у широкій аудиторії глядачів, які стають очевидцями терористичних актів. Адже саме нажаханий електорат у змозі вплинути на політичні рішення влади, спонукаючи її виконати вимоги терористів. І оскільки найефективнішим та найшвидшим комунікаційним каналом поширення інформації є ЗМІ (зокрема телебачення, яке для терористів цінне своїм аудіовізуальним ефектом на глядача), журналістська спільнота та організації почали встановлювати професійні правила-запобіжники, щоб не допустити пряме спілкування терористів з масами.

Для наочності наведемо кілька прикладів. Рада з питань преси Німеччини ще у 1993 р. підписала меморандум з поліцейськими, що журналісти зобов’язуються “не давати злочинцям можливостей для публічної самопрезентації”, і згодом в етичному кодексі прописала, що “інтерв’ю зі злочинцями під час вчинення злочинів неприпустимі”, оскільки медіа не можуть виступати посередниками³. Резолюція Ради Європи, ухвалена у 2005 р., звертає увагу, що терористи навчилися користуватися новими інформаційними технологіями, зокрема аудіовізуальними, для ведення своєї пропаганди, і тому європейська організація закликає ЗМІ блокувати можливість виходу повідомлень терористів до широкої аудиторії⁴. Загальносвітова медійна практика насправді не виключає

¹ ТСН ексклюзивно спілкувалася з дружиною луцького терориста. *YouTube-канал програми новин “ТСН”*. <<https://www.youtube.com/watch?v=GrItHLQnTvw&t=2s>> (2020, серпень, 08).

² Rupa, V. (2020). Journalists as first responders. *Kōituitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, 15, 2: *Special issue: The contexts of the Christchurch terror attacks: Social science perspectives*. <[doi:https://doi.org/10.1080/1177083X.2020.1741405](https://doi.org/10.1080/1177083X.2020.1741405)>.

³ Тейзе, С. Напади у Києві та Луцьку: як журналісти можуть стати поплічниками злочинців. *Новинний сайт “DW”*. <<https://www.dw.com/uk/напади-у-києві-та-луцьку-як-журналісти-можуть-стати-поплічниками-злочинців/a-54437470>> (2020, серпень, 09).

⁴ Рекомендация Парламентской Ассамблеи Совета Европы 1706 (2005) "Средства массовой информации и терроризм". *Сайт Общественной коллегии по жалобам на прессу*. <<https://presscouncil.ru/teoriya-i-praktika/dokumenty/751-rekomendatsiya-parlamentskoj-assamblei-soveta-evropy-1706-2005-sredstva-massovoj-informatsii>> (2020, серпень, 09).

можливості проведення інтерв'ю з диктаторами, злочинцями і терористами зокрема, проте у таких випадках редакції посилюють модерацію та контроль щодо таких матеріалів. Наприклад, редакційні настанови "BBC", на які зазвичай рівняється українська школа журналістики, не дозволяють наживо чи у прямому ефірі в повному обсязі давати інтерв'ю з порушниками, а будь-які матеріали, пов'язані з тероризмом, мають узгоджуватися з розпорядчим редактором та юристом за необхідності¹.

Предметом дискусії у цій площині є розмова луцького зловмисника з родичем заручника, яку опублікували досліджувані телеканали. Якщо на "Прямому" ця розмова лунала в ефірі кілька разів за увесь моніторинговий час, то на телеканалі "Zik" її тричі повторювали лише протягом першої години з моменту публікації аудіозапису. Уривок розмови, поданий в ефір, був цілісним, тобто не корегувався редакціями телеканалів. Аби зрозуміти доцільність поданого матеріалу, перш за все, важливо проаналізувати та оцінити потенційні ризики та ефекти, спрямовані на аудиторію.

По-перше, пряма мова Максима Кривоша в ефірі телеканалів зробила його реальним учасником процесів і переговорів. До цього моменту луцький зловмисник, ймовірно, мав негативний абстрактний збірний образ в аудиторії, яка переважно сприймала його винятково через засудження його вчинку. Проте коли глядач чує голос врівноваженої людини (що не корелюється зі стереотипним образом "божевільного терориста"), яка спокійно та цілеспрямовано розповідає про свій план дій (вказує на раціональність), то він починає переосмислювати образ захопника заручників. Важливо наголосити, що уривок розмови починався з таких слів Кривоша: "Привіт. Я вибачаюся, що твоя жінка...тут опинилася зі мною, але така вже сталася ситуація". Після цього абстрактний імідж зловмисника поповнився щонайменше трьома позитивними конотатами-характеристиками: ввічливість (вітається зі співбесідником навіть за таких надзвичайних обставин), емпатія (співпереживання, що близька людина опинилася у нього в заручниках), вимушеність крайніх заходів (показує, що за нормальних обставин він би такого не зробив). На наш погляд, позитивний образ луцького порушника спонукає глядача до пошуків виправдання його намірів і відповідно може частково легітимізувати його вимоги.

По-друге, сам Кривош у цій розмові сказав, що його "вимоги дуже прості", а це можна розглядати як певний психологічний вплив на аудиторію: якщо вимоги справді прості, то чому б владі так само просто їх не виконати? Така реакція суспільства стає суттєвим тиском на політиків, які змушені балансувати між правильним рішенням та запитом суспільства.

І, по-третє, ця розмова має страхогенерувальний ефект для аудиторії, оскільки зловмисник відкрито займається залякуванням: "Поясниш ситуацію, що у Луцьку захоплений автобус, повний людьми. Заміновано все в автобусі, купа вибухівки, автоматичної зброї. Крім того міна є в Луцьку, закладена окремо". Терористи використовують погрози та сіють паніку, аби вказати на крайню нагальність виконання їхніх вимог: якщо влада не хоче жертв та вибухів, то має піти на поступки. Оприлюднення такої інформації в медіа небезпечно й тим, що порушник може блефувати (як це сталося з Кривошем, оскільки жодних мінувань правоохоронці не виявили), проте деструктивний вплив на суспільство та владу все одно відбуватиметься.

Водночас постає питання: яку суспільно значущу інформацію несе у собі оприлюднена розмова луцького зловмисника? Лише те, що він скоро передасть свої вимоги. Тому, на наше переконання, зважаючи на всі потенційні ризики і деструктивні впливи, обсяг суспільно значущої інформації не виправдовує її ефірну форму (ці дані, наприклад, могли переказати ведучі своїми словами замість оприлюднення усього уривку розмови).

Надмірна увага до персони луцького зловмисника та постійне нагадування, що він просто зараз переглядає українські медіа, сприяли суб'єктивізації порушника як невидимого учасника ефіру телеканалу "Zik". Особливо це відчулося, коли один з ведучих програми "Чудова четвірка" напряму звернувся до Кривоша: "Ми вже про вас говоримо, ми вже виконали усі ваші вимоги, будь ласка, відпустіть заручників". Ведучі раз у раз повторювали, що потрібно бути обачними у своїх промовах, бо Кривош може нібито дивитися їхній телеканал. Та попри таку драматизацію ефіру (професійні стандарти не рекомендують журналістам ставати стороною конфлікту та прямо звертатися до зловмисників) і слухні заклики до критичного відбору інформації ведучі телеканалу "Zik" самі ж оприлюднювали провокативні дані про Кривоша і його родину, робили власні припущення про психічний стан та подальшу долю порушника, що могло погіршити ситуацію із захопленням заручників у Луцьку.

¹ Редакційні настанови *Bi-Bi-Ci*. <https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Zhurnalistika/Redakciyni_nastanovi_BBC.pdf> (2020, серпень, 09).

Підозрюваний у тероризмі вдруге опинився в ефірі телеканалу “Zik”, коли редакція наступного дня оприлюднила розмови своїх журналістів та ведучої з Максимом Кривошем (розмови відбулися безпосередньо під час захоплення заручників, коли зловмисник ще був у автобусі)¹. Етичні кодекси журналістики такі дії визнають непрофесійними та засуджують ЗМІ, які контактують з правопорушниками та які без відома правоохоронних органів пропонують роль медіатора. Окрім того, що оприлюднені розмови популяризують Кривоша та дискредитують українську владу, редакція телеканалу “Zik” поставила під загрозу життя заручників, оскільки жоден з їхніх співбесідників не є профільним спеціалістом з контртероризму чи професійним перемовником.

Обурення непрофесійною діяльністю журналістів у цьому аспекті зростає на тлі нещодавнього прецеденту, який всього кілька місяців тому гостро поставив питання етичності інтерв’ювання терористів у прямому ефірі. Однак, як бачимо, не всі працівники ЗМІ зробили висновки навіть після такої жвавої публічної дискусії. Йдеться про резонансне інтерв’ю Д. Гордона з І. Гіркіним, якого українська генпрокуратура звинувачує у створенні терористичної організації та скоєнні терористичних актів на території України. Ми поділяємо заяву Комісії журналістської етики, яка негативно поставилася до форми і змісту цього матеріалу, а також засудила журналіста за те, що він проводив інтерв’ю наживо².

Висновки. Аналіз медійного висвітлення захоплення заручників у Луцьку 21 липня 2020 року топовими українськими інформаційними телеканалами вказав на масові порушення професійних та етичних стандартів журналістської діяльності. У найскладніший для українського суспільства час – кризової ситуації у вигляді терористичного акту – досліджувані медіа не показали себе як відповідальний інститут в системі соціальних комунікацій, який сприятиме ефективному подоланню надзвичайної ситуації та її наслідків. Ба більше, діяльність працівників телеканалу “Прямий” і особливо редакції телеканалу “Zik”, на наш погляд, мала негативний деструктивний вплив на українців, поширюючи паніку і страх, підживлюючи стереотипи та опосередковано (сподіваємося, ненавмисно) підігруючи самому зловмиснику.

У цій статті ми проаналізували чотири блоки проблемних питань, виокремлених під час нашого моніторингу: журналісти нехтували презумпцією невинуватості людини, завчасно навішуючи ярлики “злочинця” і “терориста”; безпідставно спрощували девіантну поведінку до категорії “божевільного” та робили нефахові припущення про психічний стан порушника (стереотипний образ “божевільного терориста”); у погоні за ексклюзивом телеканали популяризували луцького зловмисника, пропагували його ідеї та проявляли неповагу до приватного життя осіб, які мають родинні зв’язки з підозрюваним; медіа стали майданчиком для пропаганди зловмисника, ретранслюючи його повідомлення у прямому ефірі.

Журналістська діяльність телеканалів “Прямий” і “Zik” (найбільше порушень зафіксовано саме на телеканалі “Zik”) у висвітленні захоплення заручників у Луцьку є непрофесійною, оскільки, на наш погляд, не відповідає міжнародним фаховим стандартам і рекомендаціям щодо тероризму (зокрема телеканалів “BBC” і “CNN”, Ради з питань преси Німеччини, Новозеландської спілки журналістів тощо), суперечить принципам резолюцій Ради Європи і ЮНЕСКО, а також порушує Кодекс етики українського журналіста, зокрема ст. 3 (з повагою ставитися до приватного життя), ст. 4 (не називати людину злочинцем до відповідного рішення суду), ст. 9 (неприпустимо розповсюджувати упереджену інформацію та необґрунтовані звинувачення), ст. 18 (не розкривати імена та інші ознаки неповнолітніх, не висвітлювати їхнє приватне життя без дозволу батьків).

References:

1. Dankova, N. (2020). Detektor telereitynhiv: chervneva hra z premieramy ta povtoramy [TV Rating Detector: June game with prime ministers and repeats]. *Detektor media* [Media Detector]. <<https://detector.media/rinok/article/178920/2020-07-20-detektor-telereitingiv-chervneva-gra-z-premerami-ta-povtorami>> (2020, July, 26). [in Ukrainian].

¹ Дзвінок терориста на ZIK: Редакція оприлюднила ексклюзивні записи розмов. *YouTube-канал телеканалу “Zik”*. <https://www.youtube.com/watch?time_continue=44&v=gmXW3gbNpV8&feature=emb_logo> (2020, серпень, 11).

² Заява Комісії журналістської етики щодо оприлюднення Дмитром Гордоном інтерв’ю з Наталією Поклонською та Ігорем Гіркіним. *Офіційний сайт Комісії журналістської етики*. <<http://www.cje.org.ua/ua/news/zayava-komisiyi-zhurnalistskoyi-etyky-shchodo-oprylyudnennya-dmytrom-gordonom-intervyu-z>> (2020, серпень, 11).

2. Myslovskiy, I.V. (2017). Ryzky ta naslidky neprofesiinoi diialnosti zhurnalistiv u vysvitleni temy teroryzmu. Strakhoheneruvalnyi potentsial novyn [Risks and consequences of unprofessional activities of journalists in covering the topic of terrorism. News fear generating potential]. *Mediakontent: vydy, formy podachi ta osoblyvosti spryiniattia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (4 kvitnia 2017 r., m. Kyiv) [Media content: types, forms of submission and perceptual features: materials of the Ukrainian Scientific and Practical Conference (April 4, 2017, Kyiv)]. Kyiv. [in Ukrainian].
3. Myslovskiy, I.V. (2020). Determinants of stereotyping of the terrorism among journalists. *Evropský politický a právní diskurz*, vol. 7, iss. 2, 280-291. <doi: <http://doi.org/10.46340/eppd.2020.7.2.38>>. [in Ukrainian].
4. Myslovskiy, I.V. (2020). Addressing terrorism perspectives in journalist education. From acknowledging the gaps in education to successfully plugging them. *Science and Education a New Dimension. Humanities and Social Sciences*, vol. VIII(39), I.: 231, 48-53. <doi: <https://doi.org/10.31174/SEND-HS2020-231VIII39-11>>. [in Ukrainian].
5. *Redaktsiini nastanovy Bi-Bi-Si* [BBC Editorial guidelines]. <https://uu.edu.ua/upload/Osvita/Navch_metod_d_t/Navch_metod_materiali/Zhurnalistika/Redakciyni_nastanovi_BBC.pdf> (2020, July, 28). [in Ukrainian].
6. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy 2001* [Criminal Code of Ukraine 2001] (Verkhovna Rada Ukrainy) [(Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>> (2020, July, 29). [in Ukrainian].
7. Schmid, A. (2004). *Terrorism: The Definitional Problem*. Cleveland: Case Western Reserve School of Law. [in English].
8. Jenkins, B. (1975) *International Terrorism: A New Mode of Conflict*. Carlton, D., Schaerf, C. (eds.). *International Terrorism and World Security*. London: Croom Helm. [in English].
9. Kodeks etyky ukraïnskoho zhurnalista [Code of ethics of the Ukrainian journalist]. *Ofitsiyni sait Komisii zhurnalistickoi etyky* [The official website of the Commission on Journalistic Ethics]. <<http://www.cje.org.ua/ua/code>> (2020, July, 29). [in Ukrainian].
10. Krasovska, Z. (2020). Priamyi efir zamist sudu. Monitorynh telenovyn 20-25 lypnia 2020 roku [Live instead of court. Monitoring of TV news on July 20-25, 2020]. *Detektor media* [Media Detector]. <<https://detector.media/shchodenni-telenovini/article/179234/2020-07-31-pryamii-efir-zamist-sudu-monitoring-telenovin-2025-lipnya-2020-roku>> (2020, July, 30). [in Ukrainian].
11. McCauley, C. The psychology of terrorism. *A social science research council essay forum "10 years after september 11"* <<http://essays.ssrc.org/10yearsafter911/the-psychology-of-terrorism>> (2020, August, 02). [in English].
12. Kruglanski, A., Orehek, E. (2011). The role of the quest for personal significance in motivating terrorism. *The Sydney Symposium of Social Psychology: Vol. 13*. The psychology of social conflict and aggression, 153-164. [in English].
13. Zubchenko, Ya. Babusyni kazky. Yak zhurnalisty "kopaly" informatsiiu na "lutskoho terorysta" [Grandmother's tales. How journalists "dug" information on the "Lutsk terrorist"]. *Detektor media* [Media Detector]. <<https://detector.media/kritika/article/179100/2020-07-25-babusini-kazki-yak-zhurnalisti-kopali-informatsiyu-na-lutskogo-terorista>> (2020, August, 07). [in Ukrainian].
14. Viacheslav Pykhovshek na NewsOne (21.07.20) [Viacheslav Pykhovshek on NewsOne (21.07.20)]. *YouTube-kanal telekanalu "NewsOne"* [YouTube-channel of TV channel "NewsOne"]. <<https://www.youtube.com/watch?v=LzjG-xK6ptg>> (2020, August, 07). [in Ukrainian].
15. Liubyy tvaryn ta byv druzhynu: susidy rozpovily pro sposib zhyttia lutskoho terorysta [He loved animals and beat his wife: neighbors told about the lifestyle of the Lutsk terrorist]. *YouTube-kanal prohramy novyn "TSN"* [YouTube-channel of news program "TSN"]. <<https://www.youtube.com/watch?v=27iRjZ5YAdU>> (2020, August, 07). [in Ukrainian].
16. Ostannim chasom Maksym stav nervovym ta vidrazlyvym do liudei, – susidy lutskoho zlovmysnyka [Recently, Maksym has become nervous and repulsive to people, – the neighbors of the Lutsk malefactor told]. *YouTube-kanal telekanalu "Zik"* [YouTube-channel of TV channel "Zik"]. <<https://www.youtube.com/watch?v=vxBdNvE4QG0&feature=youtu.be&t=173>> (2020, August, 08). [in Ukrainian].
17. TSN ekskliuzyvno pospilkuvalasia z druzhynoiu lutskoho terorysta [TSN has exclusively spoken to the wife of Lutsk terrorist]. *YouTube-kanal prohramy novyn "TSN"* [YouTube-channel of news program "TSN"]. <<https://www.youtube.com/watch?v=GrItHLQnTvw&t=2s>> (2020, August, 08). [in Ukrainian].
18. Rupar, V. (2020). Journalists as first responders. *Kōtuitui: New Zealand Journal of Social Sciences Online*, Vol. 15, Issue 2: Special issue: The contexts of the Christchurch terror attacks: Social science perspectives. <doi:<https://doi.org/10.1080/1177083X.2020.1741405>>. [in English].
19. Rekomendacija Parlamentskoj Assamblei Soveta Evropy 1706 (2005) "Sredstva massovoj informacii i terorizm" [Recommendation 1706 (2005) "Media and terrorism" (Parliamentary Assembly of Council of Europe)]. *Sajt Obshhestvennoj kollegii po zhalobam na pressu* [The official website of the Public Collegium for Press Complaints]. <<https://presscouncil.ru/teoriya-i-praktika/dokumenty/751-rekomendatsiya-parlamentskoj-assamblei-soveta-evropy-1706-2005-sredstva-massovoj-informatsii>> (2020, August, 09). [in Russian].

20. Teize, Ye. Napady u Kyievi ta Lutsku: yak zhurnalisty mozhat staty poplichnykamy zlochyntsiv [Attacks in Kyiv and Lutsk: how journalists can become accomplices of criminals]. *Novynnyi sait "DW"* [DW news website]. <<https://www.dw.com/uk/напади-у-києві-та-луцьку-як-журналісти-можуть-стати-поплічниками-злочинців/a-54437470>> (2020, August, 09). [in Ukrainian].
21. Dzvinok terorysta na ZIK: Redaktsiia opryliudnyla eksklyuzyvni zapysy rozmov [Terrorist call on ZIK: The editorial office has published exclusive recordings of conversations]. *YouTube-kanal telekanalu "Zik"* [YouTube-channel of TV channel "Zik"]. <https://www.youtube.com/watch?time_continue=44&v=gmXW3gbNpV8&feature=emb_logo> (2020, August, 11). [in Ukrainian].
22. Zaiava Komisii zhurnalistykoi etyky shchodo opryliudnennia Dmytrom Hordonom interv'iu z Nataliieiu Poklonskoiu ta Ihorem Hirkinym [The Statement of the Commission of Journalistic Ethics on the publication of interviews with Natalia Poklonska and Ihor Hirkin by Dmytro Gordon]. *Ofitsiynyi sait Komisii zhurnalistykoi etyky* [The official website of the Commission on Journalistic Ethics]. <<http://www.cje.org.ua/ua/news/zayava-komisiyi-zhurnalistykoi-etyky-shchodo-oprylyudnennya-dmytrom-gordonom-intervyu-z>> (2020, August, 11). [in Ukrainian].